Prohászka Ottokár életrajza

Irta:

Némethy Ernő dr.

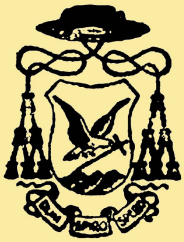

Budapest, 1928.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t.

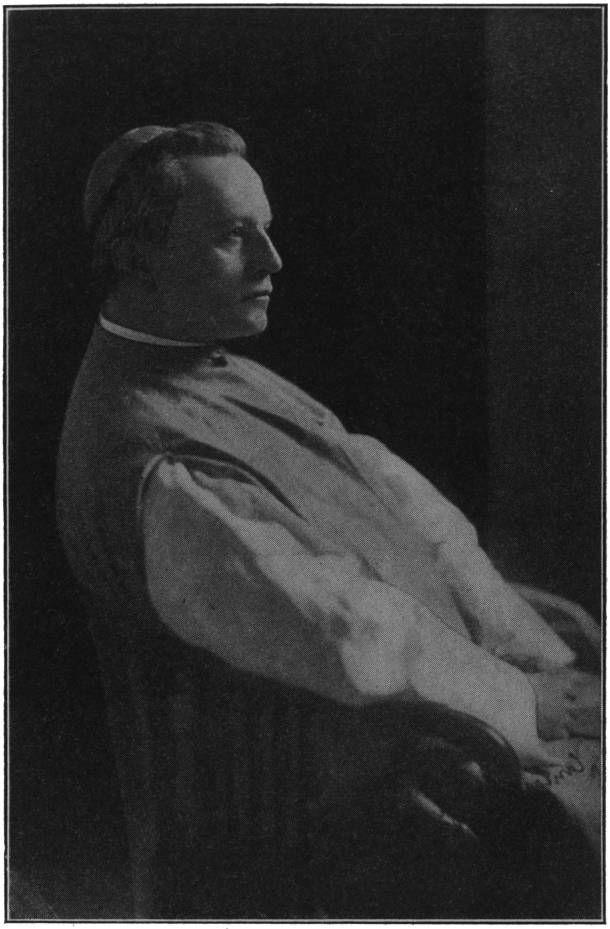

PROHÁSZKA OTTOKÁR

ÉLETRAJZA

IRTA:

NÉMETHY ERNŐ DR.

BUDAPEST, 1928.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

Különlenyomat
a «Prohászka : Tanulmányok. Összegyüjtötte Brisits Frigyes dr.»
című munkából.

Egyházi jóváhagyással.

A szerző kiadása. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

CSODÁLATOS az isteni gondviselés, mely egyik kezével megpróbáltatást nyujt, de ugyanakkor másik kezével vigaszt készít és áldást oszt. 1858-at írtak; a magyar nemzet egyik legszomorúbb korszakát élte, a Bach-korszakot. A lelkekre halálos szendergés szállt, az eltiportatás után tengernyi megaláztatás következett, a nemzet legjobbjai is csaknem kétségbeestek, mikor a kérdést: «Lesz-e még új élet magyar földön?» maguk elé suttogták. Ki hitte volna akkor, hogy ennek a szomorú emlékezetű kornak köszönhetjük majdan, hogy a Gondviselés Prohászka Ottokárt adta a magyar nemzetnek, hogy egykor, amikor már színtelenné fakult e kor sok fájdalmas emlékének képe, más tekintetben évszázadokon át színesen, lelkes, boldogító érzéseket keltve fog megmaradni milliónyi magyar szívében annak révén, hogy Magyarország egyik legnagyobb fiát, hazájának forrón szerető apostolát, szentéletű egyházfejedelmét e kornak, a velejárt viszonyoknak köszönhetjük.

A kies fekvésű Nyitra városé a dicsőség, hogy Prohászka Ottokár bölcsőjét hordozta. A városka gazdag történeti multra tekinthet vissza. Meredek, sziklás magaslaton álló püspöki várát még Szent László király emeltette; ide menekült IV. Béla a tatárok elől; itt dúlt Csák

Máté haragja; itt volt Kinizsynek háza, kit Hollós Mátyás király állított a megye élére. 1636—1644 közt a törökök kezében volt, 1705-ben II. Rákóczi Ferenc csapatai foglalták el. A várostól északra emelkedik a festői Zoborhegy, melynek tövében szenvedett vértanuságot Szent Zoerard (Szórád) és Benedek remete.

A vértanúk vérétől öntözött földön nyolcszáz esztendő után csodálatos szép virág fakadt. A kedves, régi városban napvilágot látott Prohászka Ottokár 1858 október 10-én. Édesatyja, Domonkos úr, cseh származású vadásztiszt, majd pénzügyőri biztos, az ötvenes években került Magyarországba s 1857-ben nőül vette Filberger Annát, egy tekintélyes nyitrai polgár leányát, akinek rokonai közt jónevű magyar családokat, köztük a kelecsényi Kelecsényieket, találunk. A szülők Pozsonyban laktak. Mikor az ifjú asszony érezte, hogy nemsokára édesanyai örömöknek néz elébe, a szülői házba, Nyitrára utazott. A szülők a pozsonyi tartózkodás után 1860-ban Rózsahegyre költöztek.

Láttuk a szülők arcképét ez évből; a férfi középmagas; kerek arcáról nyugodt, csendes lelkület tükröződik vissza, arca a Stifter Adalbert arcképeivel feltűnő hasonlatosságot mutat. Az édesanya inkább magasnak mondható; szelíd vonásaiból lehetetlen határozottságot ki nem olvasnunk s azt a szilárd kedélynyugalmat, mely a mélyen keresztény, Isten akaratán megnyugvó puritán léleknek — különösen egyes vidékek évszázados keresztény tradicióktól át és átjárt lakosságának — sajátos vonása.

A kis Ottokár Rózsahegyen kezdte elemi iskoláit; három osztályt a derék Moisch iskolamester vezetése alatt,

a negyediket újabb áthelyezés folytán Losoncon végezte, ahol az első szentáldozáshoz is járult. Ugyanitt lépett a gimnázium első osztályába a piaristák tanintézetében, míg a harmadik és negyedik osztály végzésére Nyitrára ment, ahol rokonainál lakott. Nagyobb lendületet az ifjúi lélek a kalocsai jézustársasági konviktusban nyert, ahol a gimnázium V. és VI. osztályát végző ifjúra nevelőinek — P. Votka igazgató, P. Raile Ede és P. Panmoser — példája és áldozatos odaadása mély benyomást tett. Ezen nevelőiről mindig a legnagyobb hálával és kegyelettel emlékezik. Itt nyerte hivatását is a papi pályára. A gimnázium VII. és VIII. osztályán már az esztergomi érseki papnevelő-intézetben találjuk, hol Neumon, Hetyei Sámuel, a későbbi pécsi püspök, Rotter, Maszlaghy és Soóky voltak előljárói, ahonnan 1875-ben a kitüntetéssel letett érettségi után Rómába küldetett a bölcsészeti és hittudományi szakok hallgatására. Beteljesedett tehát az ifjú álma, hét évre Róma klasszikus földje fogadta lakójává.

Gondolhatjuk, mily nagy hatással volt az ifjú Prohászka Ottokár lelkére, mikor az örök város fogadta magába s a Collegium Germanico-Hungaricum három évszázados szelleme kezdte kifejleszteni minden szép iránt fogékony lelkét. E szellem lelke legmélyén ragadta meg s ellenállhatatlan erővel vonta magához, fölrezzenté benne mindazon tehetségeket, amelyeket csirájukban lehelt lelkébe a Teremtő kegye.

Hogy mily lenyügöző és felemelő volt e hét év hatása, azt a már férfivé fejlődött Prohászka remekül írja le a «Magyar Sion» 1883. évfolyamának «Hét év a római Collegium Germanico-Hungaricumban» című cikkében.

A kolostor csendje a lélek benső ébredése lesz lelkében. Kis cellájának ablakából odalátott a Collegium Romanumra, amelynek padlásszobájában lakott háromszáz év előtt Gonzaga Szent Alajos és Berchmans Szent János. A magasbatörő szellemnek első szárnycsattogásait csak a magányos cella hallja ugyan, de itt alakul ki benne az ősi római tradiciós szellem, mely cseppekhez hasonlóan szivárog a lélekbe és összegyülemlik, mely csendben működik, de szilárdan épít s mély alapot rak, mely finom szálakat von s megtörhetlen kötelékké sodorja azokat, hogy a világegyház keblére szívet-lelket örökre odakössön, tér- és időhatárain túl az eszme szolgálatára; itt nyílnak meg lelke előtt a bensőséges élet forrásai: mély hit, áhítat, férfias erény, önmegtagadó élet, kritikával művelt tudományok.

Itt kapja meg lelkét az apostolnak a hitről zengett dicshimnusza, a hit által nyílik meg előtte a világ s minden lét értelme, hitben, mely kezdete minden nagyságnak világban s lélekben; «Hiszek» — ez lesz refrainje az ő lelke énekének is, mely minden egyebet feledtet. Itt esik örök, boldog rabságba az Egyház impozáns szépségétől elragadott lelke, itt mondja ki a szót, mely régi, gyermeki naiv hitét vértanúi meggyőződéssé és extázissá magasztalja fel; az apostolfejedelem sírjára térdelve, az áhítat hevében kigyúlt s reszkető ajakkal rebegi el: «Credo unam, sanctam, apostolicam et catholicam Ecclesiam!»

Az Egyház fönségének gondolatától leroskadó lelke az ima csendes áradozásában a biztosság s édes béke érzelmeit itt veszi magába; itt veti meg lábát — mint a forgó, nyüzsgő világ rendületlen középpontján — e téren, mely

a keresztény lélekbe életet áraszt, mely Róma világossága, tanítása, hatalma szétáradó sugarainak gyüjtőpontja. Ez Egyház s az ott mélyedő sír a kollégium szellemének egyik hőforrása, ez lett Prohászka Ottokáré is: a Rómához, Szent Péter székéhez való ragaszkodás, ez lett az ifjú klerikus érzésének szívverése, a hozzá való fűződés az élet melege s ha «az ember eszményeivel nő», az érte való lelkesülés a legnagyobbra való képesítés, záloga a férfikor hűségének minden viszonyok között. Prohászka Ottokár nem is felejtette soha IX. Piusnak egy Rómában nevelt hazatérő pap-hoz intézett szavait: «Emlékezzél, fiam, hogy Szent Péter árnyékában nevelkedtél, «sotto l'ombra di S. Pietro».

Az ifjúnak hitét csak öntudatosabbá tehették azok a séták, amelyeket az örök városban tett, hol a legnagyobb földi nagyság romjaira s a világtörténetben egyedülálló bukásra s enyészetre tekintett le a Capitoliumról. Láthatta a Fórumot, mely Róma mostani talajszíne alatt 20—30 lábnyi mélységben fekszik s olyan, mint a római birodalom nyílt sírja, a sír körül pedig az új életet, mely hatalmasabb s nagyszerűbb a réginél s mely a halhatatlanság igéretét bírja. Láthatta a Jupiter temploma helyén épült Ara Coeli-bazilikát, hallgathatta a barátok tompán lehangzó zsolozsmás énekét s elmerenghetett a keresztény világban idegenül álló merev romok, széttört oszlopok, meghasadt márványlapok közt s felkereshette a helyet, hol ez az óriási kontraszt Gibbont a római birodalom bukásának megírására indította. E hétévi római tartózkodás az ifjúnak gazdag s receptív lelkületére mindörökre rányomta bélyegét.

1881. év Mindszentek ünnepén áldozópappá szentel-

ték és 1882-ben mint a bölcselet- és hittudományok doktora jött haza Rómából, amikor is Simor bíbornok-hercegprímás Esztergom-Belvárosba nevezte ki segédlelkésznek, innen pedig két hónap mulva az ősrégi érseki papnevelő-intézetbe küldte, amelynek lyceumán a latin és görög nyelvet, majd akadémiáján a lelkipásztorkodástant s az ágazatos hittant tanította, míglen 1893-ban a theológusok spirituálisává nevezték ki.

Prohászka Ottokár élete a szemináriumba való beköltözésével új, kegyelmes csillagzat alá jutott, mert e hely a kedvező lehetőségeknek oly komplexumába állította bele, amely ily nemes és határozott, ily céltudatos és energikus egyéniségnek, mint Prohászka Ottokár, a testi-lelki kifejlődésnek legteljesebb formáját adta meg ama 22 év alatt, amelyet az intézet falai között töltött. Ha a római élet a lelkesedésnek a kigyuló tűzlángot megelőző futó pírját viseli, úgy az esztergomi korszak a szellem erejéből magasra felcsapó tűz lobogását mutatja, melynek heve imponáló férfias alkotásokra inspirál. Ha igaz, amit Symonds mond, hogy «a lángész a rendkívüli fáradozás és türelemnek tehetsége», úgy Prohászka Ottokár, a római kollégiumnak világhírű tanáraitól elismert lángész, ezt az adományt e 22 év alatt megkettőzte. Ez időben készülnek el munkái, amelyek nevét országos hírűvé tették. Elseje ezeknek «Isten és a világ», melyben a természettudományok alapján bizonyítja, hogy van személyes Isten, hogy ő teremtette a világot, ő az állattól lényegesen különböző embert, ő kormányozza most is a világot. «A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat» (megjelent 1895-ben) a világ feldúlt színterén megjelenő bűnös embernek a bűnbánat-

ban megnyilvánuló istenkeresését s az irgalmazni és megbocsátani kész Istennek egy bámulatos szentségben megörökített bűnbocsátó hatalmát s tizenkilenc század engeszteléséneк kánoni penitenciájának történetét tárgyalja.

Hatalmas *apologetikai* vállalkozásként lép elénk «Föld és Ég» című munkájával 1902-ben. E műben a keresztény világnézetnek aranyos szálát iparkodik a geológiának, paläontológiának és evolúciónak tudományos adatain keresztülhúzni s a töméntelen sok részt egy fensőbb egységbe egybekötni, elfogulatlan hit és elfogulatlan tudomány által földet és eget harmóniába kapcsolni. Nagyszerű hitvédelmi vállalkozás rejlik annak kimutatásában, hogy a modern természettudományok, nevezetesen a geológia és paläontológia nemcsak hogy semmi olyan eredményre nem jutottak, mely teológiánk igazságait megrendíthetné, hanem ép ellenkezőleg, azt eddigi szűkebb látóköréből kiemelik és hatalmas perspektívákat nyitnak meg előtte, amelyekben a teremtő Istenről, az örökkévalóságról, a Végtelenről, a világ kormányzásáról alkotott teológiai fogalmaink még nagyobb világossággal, erővel és méltósággal lépnek elő.

Következő munkája, «A diadalmas világnézet», még az előzőnél is nagyobb sikert aratott. E műben semmi metafizikai bizonyítással nem találkozunk. Ehelyett apológiájának lélektani momentuma abban összpontosul, hogy miután a kultúrvilág eszmeáramlatai, irodalmi, művészeti és tudományos törekvései, erkölcsi felfogása, vallási és társadalmi mozgalmainak ecsetelése után a modern ember pszichológiáját megállapította, összhangzatos harmóniát

hirdet a keresztény világnézet és a modern kultúra között. Majd megállapítja, hogy a modern ember, aki előtt az erőteljes, mély, bensőséges, művészi, egyedi élet lebeg ideál gyanánt, ily életet nem élhet az individuális, bensőséges, összhangzatos életnek azon tanítása nélkül, melyet csak a keresztény világnézet nyujt. Ezután megrajzolja a természetfeletti keresztény élet emberét, kinek arca Krisztusnak arca, célja pedig a halhatatlanság. A sziporkázó, szellemes, ragyogó stílű munka, mely Ollé-Laprune, Blondel, Mallock művei mellé állítva bármikor elnyeri az elsőség pálmáját, különösen nagy sikert aratott s szerzője nevét országos hírűvé tette.

Esztergomban még sok értékes tanulmányt és könyvbírálatot ír a «Magyar Sion» hasábjain, amelyek maguk öt hatalmas kötetet tennének ki (62 értekezés és 160 könyvbírálat 2600 oldalon) Két évtizeden át nevelte az érseki főegyházmegye papi generációját, az egyház reménységét, melyre tudásának minden kincsét, nagy szíve soha ki nem meríthető türelmét és szeretetének melegét pazarolta, mely a mestertől nyert meleg inspirációkat milliók lelkében kamatoztatja. Épen nem véletlen, hogy püspöki székén utóda egyik legkiválóbb tanítványa lett és spirituálisi működésére vonatkozólag nem kevésbbé jelentős az a kijelentés, amelyet a Szentséges Atya követe, Orsenigo Caesare ezen szavakban mondott ki : «Prohászka Ottokár tanítványai buzgóságuk és eucharisztikus papi lelkükről a lelkipásztorok közül mindig felismerhetők». Mint esztergomi tanár kezdi meg azon nagyszabású tevékenységét, melynek csakhamar az egész ország színtere; mint ilyen tartja a budai királyi udvari és várplébániatemplomban az

első lelkigyakorlatot a művelt férfiközönség részére (1901), amelyet követtek azóta az Egyetemi-templomban 26 éven át a nagyhét előtt tartani szokott konferenciabeszédek. Ez időtájt vállalja el a nemesszívű Pálffy Geraldine grófnő alapításának, az Országos Katholikus Nővédő Egyesületnek lelki vezetését, hogy havi konferenciáival a patronesszeket karitatív munkára állandóan inspirálja és övé annak a szép áldozatos munkának érdeme, amelyet mint lelkivezetője és két évtizeden át irányítója fektetett bele a Szociális Missziótársulat alapítójának a kor igényeit megértő lelkébe, ki nyilvános működését ebben az egyletben kezdte. Az egyesületi tevékenység mellett állandó munkatársa a keresztény sajtónak, alapítója az «Esztergom» című hetilapnak, munkatársa a «Katholikus Szemlé»-nek, a «Magyar Szemlé»-nek, az «Egyházi Közlöny»-nek, az «Alkotmány»-nak, az «Élet»-nek.

Theológiai tanár korában többször kilátogatott a németországi kath. Nagygyűlésekre, a nyári szünidőt pedig többször Tirolban és Steierországban töltötte, de egész Magyarország vidékeit is bejárta a Magas-Tátrától le Dalmáciáig.

1904 tavaszán a budapesti hittudományi egyetemen az ágazatos hittan rendes tanárává nevezték ki. A csendes Esztergomban 22 év alatt gyüjtött erőket most egy ország szívében nyilt alkalma kifejtenie. Az egyetemi katedrán töltött korszak azonban, mely Prohászka Ottokárt a főváros hitbuzgalmi törekvéseihez, az egyleti tevékenységhez, a Regnum Marianumhoz, Urak Kongregációjához, az egyetemi ifjúsághoz még közelebb fűzte, hamar véget ért.

De még az 1904-ik év nyarán két Regnum Marianumbeli pap kíséretében Amerikába indult, hogy odaszakadt

véreinket meglátogassa, vigasztalja, buzdítsa, szentbeszédeivel lelküket fölmelegítse. Az amerikai magyarok közt töltött eme hat hét apostoli munkája feledhetetlenül él ma is a fölkeresett egyházközségekben, amelyek a nemsokára bekövetkezett püspöki kinevezés alkalmából boldogan siettek üdvözlésére s hálájuk jeléül művészi pásztorbotot ajánlottak fel apostoluknak. Mert az egyetemi tanárság csak rövid másfél évig tartott.

Már rég a püspöki székbe emelte őt az egész ország közvéleménye, amikor a király 1905-ben a székesfehérvári egyházmegye püspökévé nevezte ki. Az új püspököt az «Egyházi Közlöny» röviden ekép jellemezte : «Szigorú, mint Savonarola, mélyértelmű, mint Bossuet, fennkölt, mint De Maistre, buzgó, mint Hildebrand.» Mit érezhetett a római kollégium egykori növendéke, amikor újból ott állhatott a helyen, ahol lelke leggazdagabb forrásai fakadtak, amikor a San Ignazio vakolatlan falai alól a csodás Sixtinakápolnába Krisztus helytartójának kézföltételére elindult, mint doboghatott ez erős szív ama szentséges ténykedés alatt, mely oly kevés halandónak jutott osztályrészül, mily szentek lehettek érzelmei, amikor elmondotta: «Qui unxit me unctione misericordiae suae.»

Első főpásztori beszédében élete programmjáról ekép nyilatkozik: «Dolgozni jöttem. Dolgozni akarok a züllésnek indult magyar nép megmentésének nagy napszámában, a kor bágyadtságától beteg lelkeknek meggyógyításában, a szenvedélyek lázától elgyötört bűnösök megtérítésén. Mindezt Jézus nevében. Jézus erejével». E programm valóraváltásában fáradhatatlan.

Az új Magyarországot azonban nemcsak kereszténynek,

hitében, erkölcseiben krisztusinak, hanem egyszersmind erősnek, az anyagiakban is boldogulónak kívánja látni. E célért dobog lelkének minden szívverése, ezt hirdetik cikkei, főrendiházi beszédei, szociális törekvései. «Legszentebb kötelességünk — hirdeti — hogy a XX. század igényei és feladatai közt érvényesítsük a kereszténység kimeríthetetlen, el nem gyöngülő erőit egy erős keresztény Magyarország megteremtésére, mint ahogy Szent István tette 900 év előtt.» «Erős intelligencia, igazi demokrácia» a jelszava. Csak természetes, hogy aki egy apostoli élet napszámát oly önfeláldozóan teljesítette, mint Prohászka Ottokár, annak hangjában nemcsak buzdítás és lelkesítés, hanem őszinte kritika, s ha kell, kiméletlen igazmondás és szent harag is megszólal, melynek éles és jótékonyan kiméletlen utalásai társadalmunk sebeit nagyon is leplezetlenül tárják fel. Ilyenkor oly hangokat hallunk, melyekben a Széchenyi Istvánnak a hangja szólal meg. Vezérségre a politikában soha nem vágyódott, de a modern magyar életnek az utolsó félszázad alatt sem volt izzóbb hevületű politikusa, mint ő, a Feldkirchben eltemetett osztrák katonatiszt fia.

Szeretetét, püspöki lelke gondoskodását elsősorban székvárosa érezte, amelynek ő volt tulajdonképen főpenitenciáriusa, ahol a férfiak számára fokozódó érdeklődés mellett tartott konferencia-beszédek sorozata «az intelligens gyónók számát 7-ről 500-ra emelte, visszavarázsolva valamelyest korunkba a legnehezebb munkatéren Csodatevő Szent Gergely püspök példáját, aki annyi hitetlent talált halálakor, ahány hívőt püspöki széke elfoglalásakor». (Dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök az «Egyházi Közlöny»-ben.)

Mint szónok már 1904-ben az első Országos Katholikus Nagygyűlésen mondott beszédével magával ragadta egész közönségét. Aszkéta megjelenésével, egyéniségének acélos szépségével, beszédének hatalmas koncepciójával, találó hasonlataival, sziporkázó szellemének frappáns argumentumaival, tüzes előadásával egyszerre meghódította egész hallgatóságát. De, ha elragadó volt a Nagygyűlések pódiumán, méginkább hódító volt az egyetemi templom szószékén. Mikor beszéd közben az érzelmek árja viharzik át lelkén, egész fizikuma is akcióba lép. Kiegyenesedik; egész alakja, melyben mintha csupa acélhuzalok volnának belehúzva, kifeszül, arcának izmai mind dolgoznak. Úgy áll a szószéken, mint egy titán, ki az egekért vív; nagyszabású témája alatt, mely rendesen a világnézetek harcát, a hit és tudomány határkérdéseit, a jelenkor válságát, legnagyobb problémáit öleli fel, mintha egy pillanatra meggörnyedne s az égtől várna segélyt; de még inkább olyannak tűnik, mint egy próféta, ki most jött le a hegyről, hogy hirdesse az Urat, kit lelke vizióban most is lát, — mint Isten embere, ki Mózesként áll a hegyen, hogy az Ur s a «szívében tévelygő nép» között közvetítsen.

De az igéző szónok nemcsak imponáló tudással, gazdag és erőteljes akcióval, hódító egyéniséggel lép elénk; van még egy fegyvere, ami mindennél különb: ez a hang. Ó, ennek a hangnak egész skálája van, kezdve a komoly ünnepélyes mäestoso-tól lefelé az indulatok morajlásáig, fölfelé az extázisba merült léleknek ajkán önfeledtségében ellebbenő sóhajáig ... Ennek a hangnak van ritmusa, andalító zenéje, muzsikája; hogy lágyul el, mikor a kegyelmi élet szent, intim örömeiről szól, mikor két

karját kitárva sejtelmesen suttogja: «ó, ha tudnád az Isten ajándékát! Ha tudnád, mit tesz élni, élni, nagy, tiszta, boldog, szent isteni életet!» s elbűvöl igéreteivel. Ez a hang tud sejtelmeket ébreszteni, egy szebb, hozzád még el nem jött, de neked is elérhető új világ után, tud misztikus vágyakat kelteni, melyek a szívben százszorosan rezonálnak. S ugyanaz a hang egyszerre csak sürgetni kezd, szívedbe kergeti a vért, de arcodba is, harsányan szól, mint a trombita, mikor a csatában rohamra hív, ez a hang lágyít és lázít, zúg körülötted mint tenger árja, majd elsímul, majd új rohamra indul. Ez a hang tud csitítani és megnyugtatni és tud tüzet lehelve kiáltani, provokálni és tud dacos önérzettel szembeszállni. Aki ezt a hangot hallotta, nem tudja feledni soha.

Ha mai jeles hitszónokainkat halljuk, nem akad közülök egy sem, aki akár a beszéd szerkezetében, akár előadásában ne Prohászka-tanítvány volna.

Egyik nagy liberális orgánumunk egyéniségét a következőképen jellemezte: «Kihez lehet ezt a páratlan embert, ezt a nagy és hódító papot hasonlítani, hogy rendbeszedhessük azt a hatást, melyet mi ránk — távol szemlélőkre — tesz, hogy összegezhessük és régi formulákkal kifejezhessük azokat az érzéseket, melyekkel tiszta alakját nézzük? Senkihez sem lehet hasonlítani. A régi sablon ezzel az emberrel, ezzel a pappal szemben értéktelen, hatástalan és alkalmazhatatlan. Prohászka Ottokár nem hasonlít a renaissance nagy papjaihoz, nem hasonlít az európai politikát csináló nagy francia püspökökhöz, de nem hasonlít a selyemruhás kis francia abbékhoz sem, nem hasonlít a kultúrharc kemény német püspökeihez sem és nem

hasonlít ahhoz a nagy emberhez sem, akihez szeretik hasonlítani: Pázmány Péterhez. Mindegyikből van benne valami, de ő egyik sem. Egészen más, egészen új, egészen különös, példátlanul hódító papi ember és magával ragadó emberi jelenség. A legdemokratikusabb tartalom a legarisztokratikusabb formák közt; nagyszerű tudás, melynek jelentkezése mindig csillogóan művészi; rajongás, amely mégis türelmet hirdet; türelem, melynek térítő ereje százszor nagyobb, mint a türelmessége, ezekből az elemekből nagyon szegényesen talán meg lehet rajzolni profilját.

Előtte nem volt még ilyen pap, de ha sok ilyen jön utána, akkor az Egyház, különösen itt Magyarországon, olyan diadalokat fog megérni, amilyenekről bölcseségünk álmodni sem tudott. Mert a hitnek, az igazságnak, a szónak is van nagy varázsa, de legnagyobb varázsa az embernek van, — a hegyi beszéd Zebedeus fiainak ajkáról nem lett volna az, ami Jézus ajkáról volt, azért lett a legfenségesebb műremekké, mert Jézus élete is a legcsodálatosabb műremek volt.

Prohászka Ottokár élete is olyan, mint egy csodálatos művészi alkotás; sehol sem érez benne ingadozást, zavart és hibát a néző; a szó, az igazság, a hitvallás: egészen az ember; a kételkedés és a gyanakvás sehol sem tudja kikezdeni, még a legolcsóbb, de legtermészetesebb és leghathatósabb kifogás feszítővasa is lepattan ennek a nemes alaknak az ércpáncéljáról: neki el lehet hinni, hogy emberi meggyőződései tökéletesen egyeznek papi kötelességeivel, épen azért, mert az élete olyan, mint egy művészi alkotás és mert annak az ércpáncélnak, amely sebezhetetlenné teszi, szépség a neve.»

1908-ban jelent meg az a könyve, melyben lelke termésének legjavát adta: «Elmélkedések az evangéliumról», mely mint lelkivezetőt és misztikust mutatja be. Könyve 12 csoportba osztott 388 elmélkedésben vezet az egyházi éven keresztül az isteni titkok szemlélete útján a via purgativa, illuminativa, unitiva ösvényein a misztikus élet bensőségei felé. De míg a «magnus theologus», Dante is szinte kifáradva ér a poklon és tisztítóhelyen át a mennyországba, mintha kimerültek volna szárnyai: addig Prohászka, az utakon vezetvén, mennél közelebb jut a bánat, alázat, önmegtagadás, gyónás útjain Isten felé, annál magasabb lesz szárnyalása, olthatatlanabb vágya, lángolóbb tüze, annál ellenállhatatlanabbá válik elmélkedéseinek a lélekre való hatása. Mikor a lélekhez nyúl, olyan az érintése, mint a régi nagy mestereké; hatalmas gondolata, mely megragadja, nemcsak anyagot ad, nemcsak inspirációt nyujt neki, hanem erőt is, mely a formával megbirkózni tud. A misztikus világnak minden énekét, tónusát ismeri s a lélek arculatjára elmelkedéseinek festői színeivel minden változatát ráviszi. Mintha csak a középkori minnesänger hárfapengetését hallanók, mikor a Szent Szüzet zengi s mintha valami skót bárd megrázó szavát, mikor Krisztus kínszenvedését ecseteli; a testvérnek meleg szavát, mikor a megtévedt világot Isten felé szólongatja s a próféták ércesen dörgő szavát, mikor a nagy gondolatokhoz hűtlenné vált modern világot kell megfeddenie; egy Szent Pálnak atyai leereszkedését, mikor az ima és kegyelem szeretetére oktat s a hegyeken egyedül járó léleknek étheri szimfóniáit, mikor a Végtelenről, az istenszeretetről, az örökéletről beszél. Mikor az isteni

gondolat kifürkészhetetlen világterveit s a mi parányi életünk vezérfényét keresi, nyilt szemmel, égre emelt tekintettel jár, a hitnek sasszemeivel kémleli az eget, himnuszainak prózája túlszárnyalja a Szent Ferenc napódáját, lelkének arculatja, mint a Taormina-hegynek örökké mosolygó derűje és Szicilia tengerpartjának napfénytől ragyogó, ízzó világa. De amikor a szenvedő Krisztussal a Kálváriára vezető útra kanyarodunk, elborul a szeme s a halk szomorúság elégiájává lesz éneke. A Quatrocento nagy mestere, a gyengéd, szűzies lelkületű Sandro Botticelli szeme látta így egy könnycsepp fátyolán át a világot, a sápadt foltokkal, hervatag rózsaszínnel és megtört lilával festő nagy lírikus s ha Prohászkából nem lantosa, de festője lett volna e világnak, bizonyára a Kálváriának egész fájdalmát úgy bele tudta volna festeni a kereszt alatt álló Mater Dolorosa arcába, mint még egy festő sem e világon.

S amikor a Mindenszentek délutánja Halottak napjának előestéjébe hajlik, mikor mindenütt a lemondással teljes hervadás melankóliája kísért, elhalványul előtte s fakó lesz világ és virág. Elfordul az élet mirtuszos tengerpartjaitól s elfelejt ifjúságot, örömöt, földi szépséget. Tekintetével a mulandóságnak ködbe borult túlsó partjait keresi s e ködfátyolon át s a résztvevő lélek szemének könnyfátyolán át szomorú, gyöngéd, gyöngyszínű tónusba tompulnak a színek s a «szenvedő lelkek» bánatos árnyai jelennek meg a «másvilág» titokzatos kapui mögött. Valami gótikus búsongás, valami a festett üvegen átszűrődésében elbágyadt napsugár szelíd panaszából, valami csodás dantei extázis lelkesíti át eme Mindszentek napját követő elmélkedése-

ket s amint a purgatórium uralkodó reménységétől vezetve eget kereső útjában a mennyország viziói felé halad, egyre ott van szemében a bánatos könnycsepp, amelyen át végre is győzelmi himnusszá derülnek a megtisztult lélek színes, ragyogó sejtelmei. Igy emelkedik lelkünk Prohászka Ottokárnak, az örökélet vándorlantosának vezetése alatt lépésről-lépésre, távlatai a végtelenbe kitolódnak, egész emberi létünk nagyszabásúlag megnövekedik s az örök élet felé jár már, mikor halkan, de mindinkább erősödve megcsendülnek benne azok az énekek, amelyek már senki másé, mint a mienk, amelyet a lélek magánya szentélyében egyedül, szent világfeledettségben és szent istenközelségben énekel: az örök élet zsoltárai.

E mű szerzője nevét csak úgy fönn fogja tartani, mint a «Krisztus követése» Kempis Tamásnak, vagy a «Filotea» Szalézi Szent Ferencnek nevét.

Tolla sohasem pihent, sorra jöttek többi munkái: «Dominus Jézus», «Magasságok felé», «A háború lelke», «Világossága sötétségben», «Kultúra és terror».

Apostolkodásában Szent Pálnak az ő híveit nemcsak írásban, hanem személyesen fölkereső szelleme vezérli. Nincs Magyarországnak nagyobb városa, mely a keresztény hitéletre ébresztgető szónoklatait ne hallotta volna. Egyedül az 1909. év tavaszán nyolc városban tartott 13 lelkigyakorlat kapcsán 100 beszédet. Hogy ennek a királyi szónoknak ékesszólása, buzgalmának izzó tüze mekkora apostoli munkát fektetett bele a vallási dolgok iránt addig közömbös magyar társadalom életébe, arra nézve csak Mihályfi Ákos dr. apátnak, a Szent István-Társulat alelnökének, a «Katholikus Irók és Hirlapírók Országos Páz-

mány Egyesülete» közgyűlésén 1912-ben mondott szavait idézzük: «Méltóságod egymaga akkora missziós munkát végzett, mint egész szerzetesrendek».

Amikor ránk szakadt a világháború, a tengernyi szenvedés között vergődőknek mindenük lett.

De a megpróbáltatás e nagy ember életében sem hiányozhatott. 1911. év június 13-án egy hihetetlenül elszomorító hír röpült szét az országban: Prohászka Ottokár három munkálata (egy 70 oldalas könyvecske, egy 60 oldalas értekezés és az «Egyházi Közlöny» egy vezetőcikke) indexre került. Prohászka Ottokár, akinél nagyobb, szeretőbb fia Pázmány Péter óta nem volt a magyar glóbusnak, akinél többet senki sem nyert meg Róma szeretetének, az indexen! Prohászka Ottokár férfias lelke férfiasan viselte el e fájó megpróbáltatást s miként mindenki előre tudhatta, fiúi tisztelettel és engedelmességgel fogadta Róma enunciációját. Az egyházfő önmagának az Index-kongregáció határozatának való alávetése által nemcsak hitéről, hanem alázatosságáról is fölséges vallomást tett. Hiszen a Congregatio Indicis határozata XIV. Benedek pápának konstitucióját megkerülve csapott le rá, mely elrendeli, hogy ha püspöknek művéről van szó, úgy a szerzőt a Kongregáció nehézségeiről előbb értesíteni kell s a kifogásolt részeket illetőleg magyarázatra felszólítani. A püspöknek ezt a magatartását a Szentséges Atya, X. Pius pápa azzal honorálta, hogy már augusztus 5-én arcképét küldötte el a püspöknek, akit ő maga szentelt apostol-utóddá, sajátkezűleg írt, kitüntető szavak kíséretében.

Az 1912. évben püspöki székhelye a legnagyobb világi elismerés pálmaágát nyujtotta főpásztorának, amikor ün-

nepélyes közgyűlésen egyhangulag díszpolgárrá választották és a közgyűlésen elhangzott méltató beszédeket albumban is kiadták. 1914-ben I. Ferenc József király valóságos belső titkos tanácsosává nevezte ki.

Prohászka Ottokár 30 éves írói jubileuma volt az első kiemelkedő alkalom arra, hogy szeretetét előtte az egész ország kinyilvánítsa, ami 1912 decemberében az egész országból Székesfehérvárra leutazott küldöttségek együttes ünnepségén oly méltóképen történt meg, hogy az egyik referens méltán nevezhette az ünneplést dalnokversenynek.

Agya folyton a nagy problémák megoldásának feszül neki, a hit, a tudomány, az élet nagy kérdéseinek. Miután a hit és tudomány között fönnálló harmóniát önmagában rég megoldotta s nagyszerű theológiai, filozófiai, apológiai munkáiban kifejtette volt, most az élet nagy problémái felé fordult. Ezek közül a szociális kérdés volt az, mely kezdettől mindvégig lekötötte. Prohászka Ottokár élete pályája a nagy XIII. Leó pápának légköréből indult ki, aki «Rerum novarum» kezdetű enciklikájában a szociális kérdésnek krisztusi szellemben való megoldását sürgette. Prohászka Ottokárnak kiindulópontját e kérdésben a következő hely adja meg: «Az Úr Jézus nem teremtette meg a társadalomnak eszményi, non plus ultra állapotát; nem tette azt, hanem fölszította bennünk a lelket s buzdított, hogy imádkozzunk s tegyünk is róla, hogy jöjjön el hozzánk az Isten országa. A földi ország elé pedig s annak tökéletesülése elé nem gördített akadályt, sőt *tanításával s az Isten gyermekeinek testvériségével*, melyet a világba léptetett, irányt adott *s utat mutatott a lehető legjobb s legméltá-*

nyosabb társadalmi állapotoknak megteremtésére. A társadalomnak uralkodó osztályai nehezen értik meg az Evangéliumnak ezt az alkalmazását s a társadalmi alakulásokat átlag nem ők, hanem az osztályharcok intézik, de mikor az átalakulás megtörtént s az érdekharcok zavargó benyomásai elmultak, azon vesszük magunkat észre, hogy a fejlődés folytonos s ha nem is halad egyenes vonalban, mégis csak közelebb érünk az Isten nagy gondolatainak nemcsak az örökkévalóságban, hanem az időben való kialakulásához».

Másutt így ír: ... «miután ez a fejlődés az emberiség természetével adva van, meghiúsítania senki fiának sem sikerül. Az Isten gondolatait lehet eltorzítani egyeseken, nemzeteken, de nem az egész emberiségen. A kultúrának első paragrafusa magának az Istennek gondolata.» (Magyar Sion 1899. évf. 845. l.)

És ismét: «Ugyanez a kultúrfeladat sürgeti a javaknak minél tágabb körben való élvezetét.» (840. l. ugyanott.) A nagy igehirdető nemcsak malasztot, égi javakat kíván juttatni a nagy embertömegnek, amikor kimondja, ahogy érzi: «Jobb élet, lakályosabb otthon, a «standard of life»-nek fokozatos emelése, ez végre is Isten gondolata» (Kultúra és terror 10. oldal) s amikor a proletárdiktatúra bukása után négy évvel a szociáldemokrácia theóriájának, a marxi-elméletnek kiéltségére egy interwiew kapcsán reámutatott, hozzáteszi: «Nehogy valaki magának a szociálizmusnak elévülésére gondoljon, mert az el nem akadhat a maga győzelmének útján, hiszen a *lényege a szociális evolucionak jellegzetesen krisztusi és én nem tudom elég hangsúllyal kimondani, mennyire nagy nemzeti érdek*

fűződik a szociális igények végsőkig való kielégítéséhez. Politikai formula *el sem képzelhető* anélkül, hogy annak élvonalában ne a társadalomsegítő kérdések álljanak.»

De a nagy szociálpolitikus nem állott meg a szónál, tetteket is kívánt. Földreform-indítványt tett a Magyar Gazdaszövetség 1916-ik évi közgyűlésén, melynek értelmében örökbérlet-rendszer szerint földet nyerjenek elsősorban a háborúból hazatérők, majd azok a földművesek, akik a háború alatt vagyonukat elvesztették, végre az Amerikából visszavándorlók. Ómaga példájával már előzetesen előljárt volt e téren kb. 1500 hold parcellázásával.

Prohászka Ottokár lelkében azonban nemcsak a legmesszebbmenő igazságkeresés, az emberiséget egészében keblére ölelő emberszeretet lakott, hanem a legizzóbb haza- és fajszeretet is. Megértjük, hogy a folyton az ideák magasságában járó bölcselőnél időbe tellett, míg eszméi praktikus elgondolások konkrét programmjával léptek elő, hogy aki a csillagok felé vezető utat mutatta, csak lassan szállt le a földi eligazodások bozótos örvényein kalauzolónak szerepéig. Az idők járása érlelte meg benne a hungarizmus programmját is, mellyel ő, aki a magyar nemzetet is az Úr Isten áldott gondolatainak tekintette, történetét pedig az isteni gondolat kiépítésének, nemzete s faja szeretetével lelkében annak jövőjét s ezzel az isteni gondolat érvényre juttatását kívánta szolgálni. «Három pontban összegezem azt — írja 1918-ban — hogy mit akarunk: az első, hogy meg akarjuk akadályozni a keresztény ifjúság letörését, — a második, hogy meg akarjuk akadályozni Magyarország elzsidósodását, — a harmadik, hogy rá akarjuk segíteni a jóakaratú és nemzeti érzésű

zsidóságot a nemzeti keresztény társadalommal való összeforrásra. Nem volnánk nemzet s nem volnánk öntudatos faj, hanem ellenkezőleg végpusztulásra ítélt faj s vágóhidra felhajtott birkanyáj, ha másként éreznénk s mást akarnánk.»

Ez a lángoló fajszeretet figyelteti vele a nemzeti újjászületés minden megmozdulását és sürgeti arra, hogy mindenüvé odaálljon segítőtársnak, ahol valami elszánt tettre kiindulást észlel. Ez iratja vele bíztató, bátorító, buzdító, remek ünnepi vezetőcikkeit a keresztény sajtó hasábjain. Ez felhívásait «Pro re Christiana», «Pro juventute catholica», a gyermekvédelem érdekében és szívesen vállalta a gyűlöletet is, amelyet nemzete javáért való fáradhatatlan munkájáért a nemkeresztény és szociáldemokrata oldalról aratott. Fáradhatatlanul küzdött mindaz ellen, ami egy nemzetnek erkölcsi-fizikai erejét aláássa, harcol a hitetlenség, lethargia, megalkuvás, élhetetlenség ellen, azért emlegeti az «alvó pimaszt», amelyet nyakon kell vágni, hogy fölébredjen, ezért kel ki a «nappal kalábriászozó, éjjel tivornyázó gentry» ellen, a nemzet erőit sorvasztó kivándorlás ellen, harcol a miazma ellen, hívják azt akár egykének, akár dekadenciának, akár rossz sajtónak vagy erkölcstelen divatnak, vagy úri morálnak, akár liberálizmusnak, akár materiálizmusnak vagy marxi ideológiának. Hitélet, keresztény erkölcs, gyermekvédelem, patronáge-munka, nemzeti testnevelés, hygénia, szociális segítés, nemzeti öntudatra nevelés, hősök kultusza, nemzeti hagyományok kegyeletes ápolása, mind bármikor kilépésre kész első munkatársat bírnak benne, hiszen megtörtént, hogy ugyanaz napon öt-hat cikkével talál-

koztunk postánk átvételekor, úgyszintén az is, hogy egyik gyűlésről a másikra menve egy napon három, — sőt négy beszédet is mondott.

Lelkének bámulatos egyetemessége folytán mindennemű egyoldalúságtól távol állott; ez az oka annak, hogy a felekezeteknek soha sem nyilt alkalmuk felekezeti türelmetlenséget vetniök szemére annak a nagy hittérítőnek, aki Pázmány Péter óta a legtöbb lelket hódította meg vagy nyerte vissza a «római hitnek». A keresztény Magyarország felépítésére kívánta a keresztény egyházakat egyesíteni. «Szeretném, ha Pannonhalma és Debrecen között a szeretet szivárványhídja húzódnék, amelyen a megértés angyalai járnának s ez a híd egy új délkör lenne, egy új magyar meridián».

Emerson szerint: «A nagy szellemeknek van legrövidebb életrajzuk. Irásaikban éltek ők. Valamint a jó kémény elégeti füstjét, úgy változtatja át egy filozóf mindazt az értékeset, amit átélt, az ő szellemi szüleményeiben.» Azok mindent elmondanak. Prohászka Ottokárnál szintén így vagyunk. Ha arra a táblázatra, amely 16 önálló kötetén kívül értekezései, cikkei, beszédeinek 30 ívoldalra menő táblázatát bemutatja, egy pillantást vetünk, azonnal megállapíthatjuk, min járt értelme, mi érdekelte, mi hevítette, mi emelte, mi lüktetett benne ifjúkorától utolsó leheletéig, de e száraz merő címekből összeállított életrajz is beszédes bizonysága volna annak, hogy ugyanaz a férfiú, aki csodálatos elmeélével a Teremtőt kutatta, a Végtelenben járt, imádságos lelkével a Végtelenbe elmerült, érdeklődésével, szeretetével le tudott ereszkedni úgy az afrikai rabszolgák szenvedéseihez, mint az egyszerű

elhagyatott gyermeknek lelki hontalanságához, hogy ugyanaz a tudós elme, amelyik a paläontológiába mélyedve, a föld mélyét kutatta, tudott megértést érezni szívében a tisztviselők nyomorúságával, a munkásoknak mancheresztikus kizsákmányoltatásával szemben is.

Ha Kölcseynknek tiszteletre méltó nagy «paraenézisét» nyolc évtizeden át véshette szíve elméjébe minden magyar ifjú, úgy azokból a szellemi kincsekből, amelyeket Prohászka Ottokár nemzetének hátrahagyott, egy ezredév fog bőven meríthetni.

Új alkalom nyílt az egész magyar társadalomnak Ottokár püspök iránt való kegyeletes szeretetének kimutatására 1918-ban, amikor 60-ik születésnapján nemzeti gyüjtés alapján Hadiárvaházat létesített, amelyet Ottokár püspök nevéről nevezett el, hogy az, amiként Rákosi Jenő a gyüjtésre való felhívásban mondja: «e zord időknek a szeretet nevében alkotott dicső hajléka legyen», hogy a hősök drága véréből fakadt csemetéket a nagy Géniusznak neve alatt fogadja a magyar társadalom szeretetébe, aki egy életen át a szeretetet hirdette a magyar glóbuson, aki a hadiárvákról nyilvánosan e kijelentést tette: «A magaménak tekintem őket».

Ottokár püspök a Pomáz mellett, a pilisi hegyek vadregényes koszorúja tövében az Oszoly-hegy alatt fekvő szeretet-otthont, mely 70 hadiárvának életéről űzi el az árvaság árnyát, mint igazi atya szerette, több nyáron itt vakációzott s nincs az intézetnek egy növendéke sem, aki néhány közvetlen, jóságos szavát drága emlékül ne őrizné. Elláthatott innen a magyar Pálosok emlékétől megszentelt Pilis-hegyre, amelynek közelsége utolsó, a Petőfi-Társaság-

ban tartott természeti benyomásoktól, történeti és filozófiai meglátásoktól, misztikus érzésektől átszőtt, csodásan lendületes írására inspirálta. («A Pilis tövében.» Budapesti Szemle, 1927.)

A hitvány Károlyi-uralmat követő kommunista időkben sem mertek a nagy püspökhöz hozzányulni, noha véleményét épen nem rejtette véka alá. Amikor azonban a püspöki palota termeit «elrekvirálták» s a behelyezett proletárnépség nem átallotta a püspöki palota falait a kommunista-érának újfajta, piszkos «sgraffittó»-ival beszennyezni, akkor a püspök megundorodva, volt irodaigazgatójának, Streit kanonoknak házába költözött.

A proletár-diktatúra után ő a keresztény magyarság vezére, aki nemcsak elnöke a kormányzópártnak, de aki a talpraállásban — ami oly nagy erőkifejtésbe került — szóval, példával, írásaival előljár.

Igy nőtt-nőttön alakja mindvégig az ország előtt, utólérhetetlenül bárkitől is magyar földön. Tűzoszlopa volt nemzetének az ő különös és páratlan egyénisége, mely négy évtizeden át egy nemzetnek világított. A Gratry módszerével elsajátított univerzális tudás magaslatáról a lángész sastekintetével tudta áttekinteni az európai szelleméletet s szavát-írását orákulumnak tekintette az ország, mert mindenki tudta, hogy lelke emelkedettsége őt a napi politika, versengések fölé emelik, hogy azokhoz a ritka providentiális alakokhoz tartozik, akikről Castelár Emil a Sixtina-kápolna prófétaképei előtt állva mondja: «Óriás emberek ezek, mert végtelenbe néznek, s örökkévalóságra törnek, patriarkális alakok, akik évezredek küszöbén gyermek-népeket vezetnek járszalagon, apostoli férfiak, akik a nehéz-

ségek terhe alatt össze nem zúzódnak, s ha elbuknak, akkor is halhatatlanok; nagy emberek, kik népek harcait intézik s térdenállva imádkoznak, nagy emberek, kiknek lelke a csillagok között jár, kezük pedig sebet gyógyít s gyermekkönnyűt töröl.»

Hajának a szürkéből az ezüstösbe való átmenetelét leszámítva, nem öregedett. Különösen lelke nem. Ismerte a nagy titkot, melyről a renaissance jeles angol essayistája, Walter Pater írja: «Mindig az erős gyémántos lángban élni, örökké az extázisban lobogni, ez az élet titka.» Ezt az extatikus lelket a pünkösdi Léleknek folyton szitáló szikraesője, meg az Eucharisztiának isteni tűzpatakja táplálta; benne egy sziporkája sem veszett el az isteni kegyelemnek, hanem valóságos lángtenger gyulladt szívében az Irás szerint: «Ki angyalait forgószéllé teszi, szolgáit pedig tűzoszlopokká!»

Amikor 1926 decemberében Budapesten az egész ország a püspöknek 20 éves püspöki jubileumát ünnepelte, nagybányai vitéz Horthy Miklós kormányzó, a hercegprímás és az egész ország reprezentánsainak jelenlétében, minden jelenlevő úgy érezte, hogy Püspökatyánk fennkölt alakja, mint egy újkori pátriarkáé, hihetetlenül grandiózus méretekkel és melegebb színekkel van a magyar közéletbe belerajzolódva, mint valaha, lelke most érleli a nyár legteljesebb gyümölcseit s kolosszális egyéniségének sziluettje a hetedik évtized hegytetőjére vetítve csak nyerhet, mint az alpesi hegyhát peremén bíboros alkonyban járónak körvonalai.

Valóban, ez időben készült el legszebb misztikus munkájával, az «Élő vizek forrásá»-val.

E munka 19. lapján a következőket írja: «Az én-nek ez

az elfelejtése s feláldozása a szeretet mélységmérője. Menynyire szeretsz? Amennyire átadod magad. Azért «legjobban szeret az, aki életét adja barátaiért.» Ám Prohászka Ottokár nem tudott megállani az írásnál. Csodálhatjuk-e, hogy az a püspök, aki esztergomi tanárkora óta minden pénzét a szegényekre költötte, aki a legnemesebb értelemben vett luxusra sem költött soha s még könyvei beszerzésében is oly önmegtagadó volt: miután pénzét, tehetségét élet öt évtizedét odaadta, lassan önmagának teljes, végleges átadásáig is eljutott?

Mert már csak ez volt hátra.

A portásnak ki volt adva a rendelet, hogy aki lelkiügyben jön, nem szabad elküldeni. Nyitott kapu, nyitott kéz, nyitott szív várt mindenkit abban a csodálatos, halk lélekzetű, fönséges házban, amelynek szellemét a szent életű püspök kristályosan tiszta életritmusa diktálta.

Jöttek nagyok és kicsik, örvendezők és nyomorultak, őszinték és kíváncsiak. Bizonyára jöttek érdemtelenek és haszontalanok is. Mindenki jöhetett megfürödni e csodálatosan nagy lélek közvetlen igézetében.

Könnyű lett volna elzárkózni, nem adni, kis lelkekhez le nem hajolni, könnyű lett volna követni a nagy személyiség benső lendületét, mely emelte, sodorta, kergette ennek a csodálatos harmóniának minden eleven hangelemét. De neki a napsugár volt a mestere, a nagy adakozót látta és a válogatásnélküli fönséges adakozót követte abban. Száz meg száz szavából csendül ki az a gondolat, ez a lélekminta. A napsugár, ez a diadalmas világéltető, neki a «Jöjjetek hozzám mindnyájan»-nak szimboluma, — ezt utánozta állandóan. Ő is érezhette, hogy ereje emberi és

korlátolt, emberi mivoltában szorongva érezhette volna, hogy a kicsinyek, szenvedők, sírók, a sok igénybevevők emésztik és fölemésztik, de szándékban hasonlítani akart az ő fölséges szimbolumának eredetijéhez, a Krisztushoz.

«Jöjjetek hozzám mind — ki meri ezt közülünk mondani? — ha jön hozzám egy panaszos, azt megvigasztalom, ha jön hozzám három panaszos, azt megsínyleném, ha jön tíz, akkor már szenvedek; ha jön ezer síró lélek, ezt már nem győzném . . . ennyinél az ember szinte kábultan ismétli magának: mit is mond az a Krisztus? Jöjjetek hozzám mind, akik fáradtak és terhelve vagytok, jöjjetek hozzám mind és én megenyhítelek titeket. Én csak így tudom ezt megérteni és magamnak megmagyarázni: A napsugár nem fél a sötétségtől, a nap, ha reggel felkél, nem mondja, hogy nem győzi a sötétséget, nem fél az árkoktól, nem fél az erdőtől, nem fél az ösvény homályától, nem fél a szakadékok sötétjétől, jön, jön. Ő a világ világossága, ő tud vonzani, ő tud világítani, ő tud melegíteni, ő a központ és ő a súlypont és ő a tűzpont és ő a tűzhely, ő szíve az életnek, ő vezetője azoknak a bolygóknak, rajta függnek, rajta csüggnek mindnyájan.» (Lelkigyakorlat 1915-ből.)

Ez a minta égett lelkében. Nem lehetett ellenállani. Ez a minta valami eleven istenkéz volt a lelkében, mely kiformálta a teljes odaadást. A napsugár «nem fél, hogy sok lesz a rügy, nem győzi, hogy sok lesz a szív, melyet fel kell serkenteni, hogy azt nem győzi, nem fél . . .» (Ugyanott.) Nem félni, hogy sok lesz a teher, sok lesz a bűn, sok lesz a romlás, nem . . . akart mellet, sugárzó homlokot tárni feléje, mindenki felé . . . «Inkább százan kapjanak érdemtelenül, mint hogy egy érdemes elutasíttassék» — mon-

dotta egyszer. És az «Élő Vizek Forrásá»-ban kimondja: «Mondják, hogy a szeretet gyakran kárbavész, hogy visszaélnek vele; de hiszen ennek a napsugár is ki van téve . . .» Kétségtelen, hogy Prohászka Ottokárnak e fölfogása teljes valósággá vált életében az utolsó szóig.

Itt ásott legmélyebbre ennek az egészen Istennek adott léleknek tüzes aszkézise. A lélek minden ízének átható és harmónikus fegyelme volt itt az élettengely. Szinte abszolutnak mondható lelkiegyensúly, soha meg nem libbenő értékmérleg, fölséges, öntudatos arányok éltek itt, tiszta egyességben.

Közelében az áhitat levegője járt, mintha szüntelenül az Isten közelsége tavaszos atmoszféráját hordozta volna. Aki jelenlétének varázsos körébe tévedt. Isten közelében érezte magát. Azért volt szava valami egészen más, mint egyéb emberi szó, az ő ajkáról mást jelentettek az igék, mert a lélek tüzes diadala égett bennük. Mindent legyőzött: a legnehezebbet, a legnemesebb emberi ambiciót is: hogy magának élve alkosson, — hiszen száz irodalmi témája lett volna, — mindent legyűrt a szeretet javára.

Ó, ez az élet minden ízéig, utolsó erezetéig menő odaadottság volt az ő nagy diadala. Ezért lett mindenévé annak is, akihez csak egy szót intézett. Ezért hordták ezrek meg ezrek felejthetetlenül, lelki talizmánul egy-egy hozzájuk intézett szavát, ez volt a titka az ő adakozásának, adása földöntúli varázsának, ez a korlátlan, teljes föloldódása másban, ez a fönséges odaadottság az utolsó szegény, kis lélek szolgálatának igájában.

«Nekem örömöm van abban, hogy adhatok, főleg nagy örömöm van abban, hogy lelkem lelket gyujthat, hogy

szívem szívet melegíthet fel. Hogy egész lényem az emberiség serpenyőjében nem egy pelyhet, egy semmit, hanem igazán súlyt, tartalmat jelent.»

Ő pedig tudta, hogy mily óriási hatása a lelkekre és dolgozott, mint Isten műszere. A Mester nem kérdi műszerét, kedvére való a matéria, melyet vele formálni akar. Ez a fölséges emberlélek a maga diadalmas alázatában Istene vésőjének, simítófájának érezte magát. Nem válogatott, nem válogathatott, mert nagyon szeretett és mert a mennyei örök Művészé volt egészen.

Megköszönte, ha gyógyítani való lelkeket vittek neki. Semmit sem talált értékesebbnek a lelkiismereteken végzett kegyelmi munkánál. Fájt neki az elszóródó istenajándék, a be nem fogadott kegyelem, a lelkek istentávola.

Szívesen válaszolt a legegyszerűbb, a legkisebb, a legtudatlanabb lélek levelére is, mert ragyogó irodalmi munkálatainál sürgősebb volt neki a lélekgyógyító, lélekmentő levél. Bármikor kész volt arra, hogy egy gyónó, egy vigaszt kérő, egy segélyt kérő kedvéért, akit neki jelentettek, fensőbbséges mosollyal, a mindent legyőző, tiszta és szent fegyelmével örömmel szakítsa meg azt, ami neki kedves volt, ami talán egyetlen szórakozása volt és menjen rá-hajolni valakire Elizeusként jóságos arccal, segítő kezekkel.

Érezte, hogy mindent legyőzött. Egyik szentbeszédében ez a mellékmondat villan meg, mint alkonyi napfényben tündöklő beszámolás: «... akit ezek a dolgok még bántanak; ... engem már nem bántanak.»

Messze mélyen maga alatt érezte a lelki zavarok, iszapok, kísértések kis kalóz hadát. — «Ezekre úgy messziről, magasról néz le az ember, megvannak, lent vannak, mi

másfele járunk ... Nem lehet eléggé keveselni őket.» Itt nem járták be többé kis utaikat természetes motívumok. Az «Isteni Uzsorás» itt már kisajátított mindent, a lélekosztogatástól az utolsó tollpercegésig. — «Minden a szeretetért van. Minden a több szeretetért van. Más cél nincsen». Az ő ösvénye már a magasságokat járta. A szeretet tüzes ormai felé vezetett megállíthatatlanul.

Lelkében, mely a magyar zóna alatt a Piros Pünkösd pirkadását jelentette, nem fogyhatott el a szeretet, csak önfeledtebbé, áldozatosabbá, önátadottabbá válhatott, mert e napról írva van: «A Pünkösdnek nincs estéje, mert isteni napja, a Szeretet, napszállatot nem ismer».*

Akik az utolsó esztendőben fehérvári otthonában fölkeresték, önkéntelenül is azt mondották, hogy valami csodálatos elkészültség, valami megdicsőültség sugárzik egész lényéből. A gyermekkortól megőrzött lelki ártatlanság áhitata énekelt itt Te Deumot.

A szó: «Fáradt vagyok» soha nem fordult meg ajkán.

A munkában, önmaga odaadásában még a hetedik évtized vége felé járva sem ismert magával szemben kíméletet. «Nem kell sajnálni a lángot — mondja egyik beszédében — hogy ég. Lobogjon! Az a zenéje. Sajnáljuk inkább az üszköt, mely lángot, lobbot vetni nem bír. Ne sajnáljuk azt a lángot sem, mely fenn az agyban vagy a szívben ég sokaknak bíztatására, épülésére, üdvére. Ne sajnáljuk az embert, aki elég.»

Prohászka Ottokár százezreket hevített, élete millióknak lobogott. És elégett.

* Schell : Christus, 144. l.

Már 1925. tavaszán, amikor a nagy alföldi városban, Szolnokon adott háromnapos lelkigyakorlatok után, ahol nemcsak beszédet mondott, hanem késő éjjelig gyóntatott, Budapesten átutazva orrvérzése támadt, mely orvosilag kedvezőtlen tünetnek mutatkozott. E nyáron Balatonfüreden szénsavas fürdőt használt orvosa tanácsára, de miként kísérőjének mondotta: semmiképen sem érzi, hogy beteg volna s a főorvos tanácsát, hogy félév mulva újból három heti kúrát engedjen magának, nem tartotta szükségesnek respektálni. Hiszen 69 éve ellenére gyönyörű tartása, teljes munkaképessége, testi-lelki üdesége külsőleg semmi aggodalomkeltő momentumot nem nyujtott.

Az 1927. év tavaszán megkezdte húsvét előtt szokásos lelkigyakorlatait. Március 6-tól—12-ig Veszprém püspöki városban, március 14—18-ig Pápán, március 21—26-ig Pécs püspöki városban tartott óriási hatással, — az utóbbiban az egész egyetemi tanári karnak s az ifjúságnak részvételével, — sorozatos beszédeket. Pécsről egyenesen a fővárosba indult, hogy március 28-tól április 2-ig a budapesti egyetemi templomban immár huszadszor, április 4-től 7-ig a Szociális Missziótársulat szervezeteinek női tagjai számára, és április 7—9-ig a Tiszti Kaszinóban a tisztikarnak tartson beszédeket.

Megkapó látvány volt nap-nap után szemlélni azt a kegyeletes és komoly odaadást, amellyel az a férfivilág, mely 30 évvel ezelőtt valósággal kerülte a templomot, de legalább is a szentbeszédet, hogyan gyűlik Székesfehérvár püspökének szószéke alá, miniszterektől, grófoktól, kúriai-bíráktól, egyetemi professzoroktól kezdve az egyszerű villamos kalauzig s egyetemi ifjúságig. Hiszen bol-

dog volt, aki jelen lehetett s aki egyszer jelen volt, többé el nem maradt. Innen indult ki a lelkeket átformáló munka, a katholikus renaissance, melynek eredményei korszakot jelölnek az Uj Magyarország történetében.

Az ötödik napon, április 1-én este a szónok mélyen szántó beszédtémáinak mintegy csúcspontjára jutott: az erkölcsi felelősség, a bűn és bűnbocsátó isteni irgalomról szólott. Huszonöt percig tartott már a szónoklat; divinatorius szavak, képek, példázatok vibráltak csodálatos megnyilatkozásban, vezényszószerű felkiáltások: «Testvéreim, mi mindnyájan az Úrnak adósai vagyunk... Ki merné közülünk Newmannel elmondani: «Én sohasem vétkeztem a világosság ellen... A teve is felsikít, ha nagy a teher rajta. De hiába sikít a lélek, ha nincs, aki megkönnyíti... Mily nagy stílusa ez (a bűnbocsánat) az ember gyarlóságai kezelésének... Hinni kell a bűnben, a rosszban, a tönkremenésben... Tradidit eos in reprobum sensum... Az emberi lelkek romlófélben vannak... Ezzel szemben áll a mentő akarat... Vivo ego... Kell a bánat... Én félek, hogy elveszek... Nincs reinkarnáció, nincs túlvilági jóvátétel...»

Prohászka Ottokár most egyszerre abbahagyja villámgyors gesztusait... A kéz, mely egy pillanattal előbb lendületes mozdulattal kísérte az előadást, hirtelen lehanyatlott a fehér karingre, a hang, mely egy pillanattal előbb még tisztán és csengőn harangozott végig a templomon, hirtelen elhalkult s a szavak tompán s érctelenül tolmácsolták a szárnyaló mondatokat. A hallgatóság ijedt meglepetéssel nézett a szószékre, ahol a püspök bal tenyerét ráveti a szószék peremére és keményen, mintha

lába földbegyökereznék, mozdulatlanná merevedik... Senki sem tudta, mi történt a püspökkel, de ebben a teljesen szokatlan, szoborszerű magatartásban van valami megmagyarázhatatlan félelmetes.

Szava, mintha elvágták volna, egy másodperc alatt összecsuklik, megáll... de szinte csak gondolkozási szünetet tart. Megnyitja ajkát... Egy-két mondat... Sohasem hallott, rekedt, megtört hang akusztikája. Tompa, különös köhögés. A püspök zsebkendője után nyúl... Megtörli izzadó homlokát... A hallgatóságon tehetetlen, zsibbadt rémület lesz úrrá.

Elsőnek egy orvos találja fel magát, vízért siet a sekrestyébe, de a papnevelő vicerektora nem vállalja, hogy felvigye. Közben a püspök tovább beszél, de most már mindenki látja, hogy alig bír úrrá lenni rosszullétén. Gondolatai már széttörve, ismétlés, befejezetlenül szétfolyó mondatok. Odaadó híve, 30 éve tanítványa, akinek kíséretében sokszor volt látható a főváros utcáin, aki messze a szentélyben, háttal a püspöknek ír, már percek óta letette ceruzáját, mert nem hallja szavait s maga is szónok lévén, azon töpreng: mi történik itt? A püspöknek ezerötszáz beszédén ott volt... — mi ez?! visszafordulva erősen szemügyre veszi. E pillanatban öt orvos rohan hozzá: «Az Istenre kérjük, hozza le a Püspök-Atyát, szélhűdés érte.» «Az lehetetlen, hisz áll.» Ki tudta volna elhinni, hogy a püspök ezekben a percekben már emberfeletti heroikus erőfeszítés önkívületében van, test és lélek hőskölteménybe illő harcot vívnak benne, hogy már megkezdődött az agónia? «Ha le nem hozza, ott fog meghalni.» A hűséges kísérő a szuggesztív erővel mondott

szavak kényszere alatt felrohan egy pohár vízzel a szószékre, a püspök valamely leírhatatlanul fájdalmas tekintettel visszafordul, iszik az odanyujtott vízből, folytatja szavait, de a szinte kripta mélyéből jövő tompa, monoton hangok rémülettel töltik el hívének szívét. Összetett kézzel kéri a püspököt, fejezze be beszédét, előmondja az áldás szavait: «Benedicat vos . . .» A püspök felemeli jobbját s keresztet vetve megáldja hallgatóit. E pillanatban a vicerektor s három orvos már szintén felrohant a szűk szószékre: «Kegyeskedjék velünk jönni!» «De nem tudok» — feleli a püspök — s most tünik ki, hogy baloldala teljesen béna. Négyen kapják meg a félig eszméletlent s a templommal egybeépített papnevelő-intézetnek egy szobájába viszik, lefektetik. Néhány szomnolens állapotban, mechanice mondott szó, érvágás, mely után rögtön teljes eszméletlenség következett be.

Éjfél előtt a jobboldalra is átterjedt az agyvérzés s feladták az utolsó kenetet. Hiába volt a tudomány minden próbálkozása, ágya körül zokogó papjai s hívei zokogása, egy ország mérhetetlen fájdalma, a szó fejedelmének ajka néma maradt s április 2-án d. u. háromnegyed kettő órakor csöndes haláltusa után az egyetemi templom nagy harangjának megkondulása vitte szét a szomorú hírt: «Cecidit corona capitis nostri», Magyarország legnagyobb fiának, nemzete prófétájának, szentéletű püspökének lelke az égbe költözött!

Prohászka Ottokár halála kimondhatatlan megdöbbenést keltett egész Magyarországon s ha nemzete életében nagyrabecsülte, most elvesztésekor fokozottabban ébredt annak tudatára, ki volt neki Prohászka Ottokár. Kettős

temetése, az első az ország szívében, a második székvárosában, valóban királyi temetés volt, amilyet e század nem látott s a gyász oly általános, amilyen a nagy Széchenyi halála óta nem borult milliók lelkére. Most éreztük át igazán, amit ő, a nagy keresztény publicista, báró Kaas Ivor halálakor oly megragadóan fejezett ki: «Mikor szemfedő borul a testre, lepel hull le a lélekről s így, ha az a lélek nagy hitnek és szeretetnek vonásait hordta magán, akkor a temetés voltaképen ünnep, lélekleplezés és a sírhant egy szent látomásnak, viziónak helye, ahol látni kezdjük azt, amit eddig csak néztünk és igaz értékében felismerni azt, akit az élet látszatos, efemer keretében szemléltünk eddig.»

Igy vagyunk Prohászka Ottokár halála után mi is, akik majd lassan, «sokak közreműködésével és különböző nézőpontokból való megvilágítások után jutunk Prohászka Ottokár egyéniségének és művének teljes képéhez, amint azt az utókor számára meg kell őrizni, hogy hatása soha el ne muljon, de soha ne is gyengüljön, mert hozzá hasonló nem egyhamar fog születni.» (Gróf Apponyi Albert.)

Halála napján az «Uj Nemzedék» ezzel a méltatással búcsúztatta a nagy halottat:

«Prohászka Ottokár szelleme tovább is élni fog köztünk s a lélek nemcsak ünnepi alkalmakkor, nemcsak a karácsonyok misztikus világításában, nemcsak a nagyhétnek tompa lilájában, nemcsak a Pünkösdök tüzes-piros lobogásában, hanem hétköznapokon is mindig itt fog közöttünk maradni, úgy, mint Szent István király, Hunyadi János vagy Pázmány Péter szelleme.

Hangjának harangszavát mindig fogjuk hallani a nagy

magyar temetők határán, ahová annyi magyar nagyság után elköltözött ő is, ő lesz a halhatatlan élet Memnon-szobra, amely alkonyi szellők és zengő viharok szavára örökké énekelni fog. Lehetnek mások, jöhetnek mások, de őt, a magyar katholicizmus Beethovenjét, nem fogja túlszárnyalni senki. Énekelheti más is Isten dicsőségét, hirdetheti más is Krisztus szavát, de minden énekesnek és minden hirdetőnek szava Prohászka Ottokár szava lesz. Koporsójára rádobjuk az emberi megemlékezés földi göröngyeit, ráhintjük a szeretet virágait és amikor letöröljük a síró könnyeket, magunk sem vesszük észre, de mégis tudjuk, hogy Prohászka Ottokár él. Él a szívekben, él hangjának harangszavában, alkotásainak melegségében, szellemének örök ragyogásában, amíg csak magyarul imádkoznak az Úr Imádságát magyar földön . . .»

Amikor e sorokat idézvén, szívünk a publicistának minden igaz magyar lelkéből jött, Prohászka Ottokár egyéniségéhez méltó soraival mélységesen összedobban, nem a nap hangulatának, tűnő, átfutó érzéseinek hódolunk itt, hanem már a történetírás mesgyéjére léptünk, betűrovásunk az eljövendő századok számára készül: mégse félünk attól, hogy a Prohászka Ottokárnak méltatásához szükséges történeti távlatot nélkülözzük. Mert akad kivételes jellem is, akiről Macaulayval szólva elmondhatjuk, hogy «megállta a legszigorúbb vizsgálatot és legszigorúbb próbákat, — melyet megkísérlének a kohóban és tisztának bizonyult, megmérték a mérlegben s nem találtatott könnyűnek, melyet valódi értékűnek nyilvánított az emberek közmegegyezése, *mely láthatólag meg van jegyezve a Mindenható képével és köriratával.*»

E kivételes, örök-fémjelzésű férfiak világfölötti értékét megbecsülnünk, emléküket megőriznünk, halhatatlan nagyságuknak hódolnunk, példájukat követnünk a magunk iránt tartozó tisztesség s önmegbecsülés kötelessége. Ezekhez tartozott Prohászka Ottokár s azért emlékét nem az a művészi érckoszorú fogja megőrizni, amelyet a magyar kultúrának körünkből távozott nagy Géniuszunk, Apostolunk s Vátesünk szellemét megértő őre állított a magyar Notre-Dame, az egyetemi templom szószéke alá, nem is nagyszerű művei, írásai, utólérhetetlen szónoklatai, hanem legegyénibb műve, életének fönséges, isteni módon kimintázott példája, valóban «aere perennius».

Szelleme, írásai, mindenekfölött pedig dicsőült egyéniségének példája állandóan segíteni fog bennünket, a magyar nemzet életének tovább építésében, az Úr napszámában, ama templomépítésben, amelyről a magyar katholicizmus 900 éves ünnepén az ő halhatatlan tolla azt írta, hogy «... egyre épül, de nem kész. Minél ragyogóbban gyúlad ki az eszme, minél szebben fejlik ki rajta az Isten gondolata, annál szebb, ünnepélyesebb alakot ölt. Intuiciós lelkek, tudósok, művészek, szentek fedezik föl a terv homályos vonásait; néha lustán, lassan folyik a munka, máskor lázas, szenvedélyes tempóban fognak hozzá; meddig tart az építés, ki tudná megmondani? Eljön azonban az idő, midőn a templom tornyai egyszer majd égbe nyúlnak, midőn keresztjük az örök szeretet rózsájában nyil ki s villámok koszorúzzák, midőn végső istentiszteletet tartanak benne az utolsó ítélet napján, midőn a Credo szemléletté s az Agnus Dei a zokogó emberiség hálaimájává válik.»

Utólérhetetlen nagysága Prohászka Ottokár püspöknek

az marad, hogy e nagyszerű építőmunkának egyik legszebb szakasza, homlokzatrésze az ő nevéhez, intuiciós lelkéhez fűződik s hogy halhatatlan szellemét, melyet a hideg kripta nem zárhatott sötét üregébe, mely időtlen-időkre nyujt e nemzetnek irányítást: soha, de soha nem tudjuk nélkülözhetni.

Kortársai mi, kik csodálatosan szép egyéniségét s páratlanul bőkezű szívét-elméjét boldogan mondhattuk magunkénak, nagy, sorsdöntő órákban majd, valahányszor tanácsra szorulunk, elzarándokolunk a «Praeceptor Hungariae» katedrájához s még a késő nemzedék fia is, ki égbeveszett alakját hiában keresi, szikrázó írásai s lángoló beszédei olvasásából felfigyelvén úgy véli: mintha az Illés tüzes szekéren robogó Isten emberének a nemzetet eszményi törekvésekre, az egyest a lélek megalkuvást nem ismerő szabadságharcára felhívó ércszavát hallaná.

